

Друкаваць пазволяна
Geheime Feldpolizei Sluck Tgb. № 208

Цана 80 кап.

Ф. Шантыр.

Патрэбнасць нацыянальнага жыцця для
беларусаў і Самаадзначэння народу.

СЛУЦК
ДРУКАРНЯ З. БАРНАКА
1918 года.

© МІЖНАРОДНАЯ АСАЦЫЯЦЫЯ БЕЛАРУСІСТАЎ

© БЕЛАРУСКАЕ ТАВАРЫСТВА АРХІВІСТАЎ

БЕЛАРУСКАЕ КООПЭРАЦЫЙНА – ВЫДАВЕЦКАЕ
ТАВАРЫСТВА "АДРАДЖЭНЬНЕ" МЕНСК 1992 г

заказ 15

Патрэбнасць нацыянальнага жыцця для беларусаў і Самаадзначэння народу.

I

Як ня горка і ня смешна, калі мы пачынаемо гаварыць аб адражэнні Беларускага народу, аб патрэбе для яго нацыянальнага і палітычнага жыцця, нам задаюць пытаньня, чы мы, Беларусы, у сыпраудзі ест жывы народ, чы ня маемо мы замеры стварыць нейкую штучную нацыю і штучная палітычная уладарства? Хоць кожны добра ведае, што нацыя — гэта ня прадукт творчасці чалавечай, а прадукт творчасці прыроды, што штучнай ані мовы, ані псыхофізычны тып чалавека ніхто ня можа стварыць і, што нармальная палітычная уладарства можа быць толькі там, гдзе ест аднародная маса па свайму бытоўнаму, культурнаму і грамадзянскаму укладу, — аля відаць наша, беларусаў, доля такая, што калі гутарка ідзе аб тым чы мае права беларус жыць, то усе законы ідуць „шываратнавыварат“.

У кароткіх рысах прагледзьмо той грунт шляха, па катораму ідзе адражэння і самаадзначэння беларускага народу і можа, ня толькі дадзімо адказ „прыяцелям“ і ворагам нашым што бяз упынку твядзяць нам „мэмэнта моры“, аля хоць крышку кінемо свету і тым нашым братам, што яшчэ дасюль бродзяць у цемры нясвядомасці і цямнатою сваею памагаюць злудням і дэгенэратам капаць магілу Бацькаўшыне...

Найперш разгледзьмо тыя асновы, каторыя ствядзяць нам, што беларускі народ — гэта, як нацыя, жывы індывідуальны тып, ані штось выдуманая.

II.

Ітак, кожны народ кіруючыся к палітычнаму самаадзначэнню мая свае імя свае гістарычна-палітычная

прошлая, сваю мову, абычай і убольшай часці пануючую веру; усе гэтыя кардынальныя стораны быту мае і беларускі народ.

Разгледзьце іх папарадку.

III

Мінаючы наша уласная імя „Беларусы“, аб уласнасці нашай каторага німа ніякай спрэчкі і, каторая мы спатыкаемо у пісьменах гісторыі ужэ у XII і XIII веках, — мы перэйдзем адразу к прагляду нашага гісторычна-палітычнага прошлага.

Хоць нацыанальнае жыццё часамі ідзе нязалежна ад жыцця палітычнага, аля падобная з'явіска зусім нянармальная, — аб шкоднасці яго мы скажэмо ніжэй, — усеж у першапачатку свайго быту кожны, народ меу сваю палітычную самавладнасць, што і было важнымі, фундамэнтальнымі варункамі нацыанальнага, т. е. культурна-паступовага развіцця данаго народу.

Гісторычна-палітычная прошлая беларускаго народу настолькі багата, што памры беларускі народ цяпер як нацыя, па ем бы астауся такі вялізарны памятник, цень котораго ящэ многа вякоу гаварылаб аб сабе. Цяпер жэ, калі мы пачалі прабуджацца, памятник прошлага будзэ для нас нашым лепшым светкам на права народу на самаадзначэння.

Колькі слоу аб гэтым прошлым.

У глыбі вякоу, у нязапомныя часы нашы пращуры пасяліліся на сумной родной нашуй зямлі, где живею цяпер мы, 10-цімільенны беларускі народ. Прышлі яны на гэту зямлю з над Дунаю асобным племенем, раней за другія славянскія племены, у які час, гісторыя пакуль што ня устанавіла. На зарыж палітычнаго быту, т. е. у той час калі людзкая памяць магла быць пасведчана пісьменамі гісторыкау, мы спатыкаемо наш народ на досць паднятуй мэце грамадзянскаго і эканамічнаго развіцця, у зраунаньню з акружаушымі яго народамі.

Народ наш у гэты час пачці увесь называуся адным імням Крывіцкаго; пазней у яго улілося племя славянская дрэговіцкая, што жыло ад яго на захада-поудзень. Палітычным цэнтрам Крывіцкаго племені быу Полацк

Гэта была мэтраполія усей тагочаснай зямлі беларускай. А земля беларуская спатыкаю гісторыю разлажыушыся: з Поудня на Поунач—ад ракі Прыпяці да Балтыцкаго мора і з Усходу на Захад—ад Дняпра да вярхоу'я Заходняго Буга і да канца Неману. Усю гэту абшырную тэрыторыю занімаю ня адзін толькі наш народ: у адном мейсцы ен суседзіуся з другімі пляменамі, а у другом—уходзіу у сярэдзіну іх як калянізатар і адбудуоувау цэнтры гандлеваго жыцця, т. е. гарады. Наш народ у дагістарычныя часы і у пачатку гісторыі у большай частца сутыкауся у жыцці з дзікімі ня славянскаго выхаду пляменамі, як то: Ятвяжскімі, Літоускімі, Латышскімі і другімі. З аднымі з іх (Ятвяжскімі) ен веу бязупынную барацьбу, а з другімі (Літоускімі)—радніуся, уплывау на іх сілай сваей тагочаснай цывілізацыі і рабіу іх шырымі абароньцамі свайго краю і раунапраунымі грамадзянамі сваіх вечау.

Пакуль уся кіраўніцкая сіла палітычнаго жыцця выходзіла з аднаго цэнтру Полацка і пакуль ступень развіцця другіх народаустаяу ніжэй ад Крывіцкаго, тэрыторыя Беларускаго уладарства шырылася і багацела. З ростам жэ тагочаснай цывілізацыі у суседніх народау, знаходзіушыхся пад палітычным і эканамічным уладарствам беларусау (крывічан), а такжэ з ростам другіх гандлевых і палітычных цэнтрау на акраінах беларускай тэрыторыі, гэтыя акраіны адрываліся ад цэнтру, сваей мэтраполіі, станавіліся самавладнымі і нязалежнымі. І чым больш яны станавіліся нязалежнымі ад мэтраполіі, тым больш іх эканамічныя інтэрэсы ішлі у спрэчкі з цэнтрам і тым больш нарасталала барацьба акраін і цэнтру, каторы ніяк ня мог забыць аб тым багацьці, якое яму давалі акраіны. Гэтая змаганьня і барацьба памагалі пераходу палітычнай уласці ад вечау к князям, каторыя да эканамічнай барацьбы самастынных частак Беларускай зямлі далучалі ящэ і свае дынастычныя інтэрэсы.

Гістарычны фактар—умацаваньне княжай уласці над народам, згубіу беларускі народ. Аслабляная барацьбою асобных сваіх княжацтв,

усе больш і больш слабела эканамічна, а з гэтым і палітычна. Эканамічная барацьба акраін і цэнтру уступіла мейсца дынастычнай барацьбе князеу. Дамовія сваркі князеу, канчаушыся у большай частца самамардаваньнямі і пагромамі адным княжацтвам другога, давялі худка Беларускаю зямлю да упадку. Руйнаваная мяждаусобіцамі дзесяткамі сваіх уладароу, Беларуская зямля зусім аслабеушая, ня магла бараціцца ад нападу другіх народау. Першыя вякі гісторыі нам прыносяць крываваыя змаганьня беларусау з немцамі каторыя усе боль і больш загарталі пад сваю уласць Прусы і Летголы і адціснелі беларусау ад Балтыцкага мора. Ледзь кончылася гэта барацьба, як узгарэлася барацьба з поудневымі славянскімі плямянамі, каторыя вялі так-жэ заборчую вайну. Вайна з гэтымі апошнімі цягнецца на працягу колькі вякоу. Аля вось, канец гэтуі крывавай барацьбе палажыу новы гістарычны фактар.

У той час, як беларусы нязмерна разшырылі сваю зямлю і падзяліушыся на малыя асобныя княжацтва пашлі на убыль, у гэты час узрос побач і у нашуй зямлі да тагочаснай цывілізацыі Літоускі народ.

Падвіжныя, успрымчыя, энэргічныя літвіны, вызваныя нашым народам,—каторы у нязпомныя часы калянізатарскім варункамі змяшауся з імі і аснавау у іх зямлі усе пункты гарадзкаго жыцьця,—да жыцьця палітычнаго із лясоу, гдзе яны вялі поугаспадарчы—поукачавы образ жыцьця, скоро зраунаваліся з сваімі ручыцелямі і карыстаючы з іх упадку і безладзья, пачалі іх загортваць пад сваю уласць.

Жывучы разам у мешаніне з нашым народам, літоусы пераймалі ад яго мову, абмчай, парадак самавладцтва і калі Полацкая зямля стаяла на упадку, гэта ня была у цэлым уся Полоцкая зямля, бо тая яе частка, гдзе квывічы былі змешаны з Літвою расла і умацнялася, хоць гэта усе рабілася пад імянем Літвы. Літва, чы праудзівей супольна Беларуска-Літоуская княжацтва, хутка стала загортваць пад сваю уладнасць быушую сваю мэтраполію Полацк і выдзяліушыся з

з яго княжацтва. У гэтым яно ня знаходзіла нават сабе апоры, бо народ, каторы гібеу і руйнавауся ад частых свад сваіх князеу, рад быу адпачыць і пажыць спакойна пад уладнасцю сільнаго апекуна. Ды і у skutку гэта ня было праудзівая заваеваньне адным народам другога, а скарэй была перамена дынастыі князеу адной на другую. Уліушы у сябе грамадную моц крывіцкаго народу, тады як і так яно было на палавіну разбаулена, а мо і болей, Крывіцкім народам, Літоуская княжацтва стала зусім крывіцкім, чылі Беларускім.

Ад гэтых часоу пачынаецца гісторыя супольнаго жыцьця Беларуска-Літоускаго народу ня толькі у прываце, як было да скуль, аля у гісторыі і палітыца. Літоускі народ, спакойны, закаханы у сваей пушы, усе больш і больш падпадау уплыву сваіх сяброу крывічоу, палюбіу іх і жыу з імі у вялікуй згодзе праз увесь час гісторыі. Ды і ня дзіу, што пры большасці беларускаго народу, пры яго вызшуй цывілізацыі і перавазе, у Беларуска-Літоускум княжацтве мова, уладарства і уся афіцыйная старана жыцьця былі беларускія. Эта быу адзін з лепшых перыадау развіцьця беларускай культуры. Беларуская літэратура, стаяушая у той час на вызшуй ступяні развіцьця чым другія, была прырадавым кіраўніком; беларуская юрысдыкцыя магла па прастаце сваіх знамянітых статутау і іх паунаце і усестаронней глыбіне ахопляннаго быту іці у спрэчкі са знамянітай у той час рымскай юрысдыкцыей. Прасвета такжэ пачынала быць даступнай ня толькі для „прывілегіраваных“.

Так жылося да часоу саедзіненьня Беларуска—Літоускаго княжацтва з Польшаю. Саедзіненьня гэта ня было у праудзівым змысле саедзіненьнем народау, а толькі каралеу, па заволяі і згодай народау, чаму яно і ня дало карысці, як яно дало карысць беларуска-літоускаму народам адіх супольнаго саедзіненьня, бяз чужой для народу палітыкі алігархіі.

Гэты гістарычны акт стау для Беларуска-Літоускаго народу ракавым і, як убачым

масы гэтых народау укінуу на сотні год у ноч жыцьця нацыанальнай нясвядомасці.

Пасля саедзіненьня Беларуска-Літоускага князя с Польскай каралевай, урад польскі адразу пачау сваю палітыку над палянізацыёй Беларуска-Літоускага народу. Пуцінай подкупау, наданьям прывілеяу вызшай клясе, калінізаціі, насаджэньня іезуітства і у рэшці прымусау, польская палітыка дабілася таго, што праз сотню з чымсь гадоу увесь вызшы слой, чылі арыстократыя, атдзяліўся ад свайго грунту нізшых кляс, званых у той час чорным і паспольствам і, перэняўшы польскую мову і культуру, залічыў сябе да польскай нацыанальнасці.

Ня малую у гэтым перэвароце зрабіў падмогу і тагочасны алігархічны польскі урад, каторы надта да смаку прышоўся нашым магнатам.

У той час, як вызшыя нашыя грамадзянскія класы атдзеліліся ад народу і прылучыўшыся да польскай алігархіі пайшлі той дарогау, каторай шла гэтая апошняя, працоўны наш народ, ня стаяўшы тады пры палітычным жыцьці, страціўшы сваіх культурна—нацыанальных важакоў, часцю пашоу за нявучаным нізшым духавенствам, каторая стала на абароне беларускай народнасці, а часцю стау простым глядзачом свайго палітычнага бяздарож'я і нацыанальнага сіроцтва. На агул же, увесь гаротны народ замкнуўся у сабе, у сваім нацыанальным „я“; ен як бы замер у той ступені развіцьця, у якой яго гісторыя застала на бяздарожу і такім ен астаўся на сотні год, да нашых дзён...

Гісторыя шла уперад, палітычныя формы нашага жыцьця мяняліся, а народ наш усе ня паказваўся з сваёй унутрэнай замкнутасці і так жыў, пакуль гэткае замкнутасць ня перэшла у цяжкі, доўгі гістарычны сон нацыанальнай нясвядомасці.

Шлі годы, дзесяткі, сотні год гэткаго яго сну нясвядомасці, перэплецянаго чорным здзекам над ім, крывавай барацьбой за яго нацыанальную душу, за яго народнасць, а ен усе спаў, бо быў адзінокі, і ня меў кіраўнікоу і абаронцау свайго духоўна—нацыанальнаго быту, каторыя прабудзілі-б яго са сна

нясвядомасці і увялі у паньства свету і пашаны свайго прыроднаго чалавечаго імяні. Сам жэ ен стаяў сіратаю і яго уласныя сілы ня дараслі да моцы прабуджэньня сябе. Аля усеж гэта быў духоўна—нацыанальны сон народнай нясвядомасці, а ня яго смерць. Жывы народ ня мог памерці у сваім індывідуальным нацыанальным „я“, бо гэта „я“ было яго жывяловым інстынктам, каторы сам сабою выцякаў ужэ з самага факту быту народа.

Ня у меньшым сне, чы скарэй аблудзе, знаходзіліся і ішлі праз усе гістарычныя прошлая нашы высшыя клясы грамадзянства. Адрокшыся ад сваёй народнасці і прыняўшы польскую мову і паверхоўны лоск польскай культуры, яны праз увесь час чулі сябе чужымі польскай народнасці, бо у іх гаварыў уласны нацыанальны інстынкт, каторы ніякімі прывілеямі ня можна заглушыць. Залічаўчы сябе да палякаў, усеж яны добра ведалі, што праудзівымі палякамі яны ня могуць быць, дзеля гэтаго называлі сябе, у адмешку ад першых, літоўскімі палякамі, каторых гісторыя ніколі ня мела і каторых яны стварылі самі з сябе. Будучы сляпымі на факты гісторыі, на акружаючая іх жыцьце таго народу, каторы карміў іх хлебам і даваў ім усе, яны стварылі нейкая поупольская паньства у панстве Беларускам і слепа фанатычна яго падтрымвалі, высмейваючы родную мову, ваючы з роднай народнасцю.

Дзіўным і няпанятым казаўся наш край пры гэткай рожнасці аднаго і також народу. Вось у якіх фарбах рысуецца абраз грамадзянскаго станавіша усяго нашага народу: тады як гаротны народ замкнуўшыся у сабе снуў нясвядома ніць свайго нацыанальнаго быту, кляс вызшы акутваецца польшаманією, катораю яны у часці заразілі і сярэдні кляс, так званую фальварковую і засцянковую шляхту, тую самую шляхту, што праз усю гісторыю цягнулася за велікапанскімі хвастамі, стаяла за высокамагнацкімі крэсламі і па наказу гэтых жэ магнатаў, вархоліла на сэйміках, ня разумеючы часта хто яна і зашто вархоліць.

Характэрным у гісторыі палянізацыі нашага краю ёст тоя, што нашы вызшыя грамадзянскія клясы, лічачы наш край Польшай, польскую мову і культуру паколькі яна магла наружна пры

юць толькі для сябе, як і тыя прывілеі, што надаваў ім польскі урад, і залічваючы гэту мову да „паньскай“, коса глядзяць на дробную шляхту, калі гэта заблудзіўшая авечка часамі хоць у „свята“ і „пра гасцей“ пратандуя на польскую мову, як на прыкмету належнасці сябе да „дэлікатнай“, „паньскай“ клясы.

Так шло да часу падзелу Польшы, калі наш край падпаў пад уласць Расейскага ўраду.

Расейскі урад доўгі час па забраньню нашага краю лічыў нас палякамі. Гэта тлумачыцца слабым развіццём этнаграфічна-філалагічнай навукі у Расеі у той час з адной старані і племенню рожнасцю нашага народу у зраўнаньню з вялікароскім—з другой. У першых дзесятках гадоў нашага забору Расейскі урад ня толькі ня адлічваў нас ад палякаў аля нават памагаў польскім і апалічаным беларускім групам правадзіць у жыццё іх палянізатарскую працу. Палянізацыя краю Беларускага у гэты час дашла да вышшага прадзелу. Ніколі у перад так ня панавала на Беларусі польска—іезуіцкая прасвета, як у час 10—40 гадоў. Гэта найлепей сведчыць, што палітыка Расейская ніколі ня кіравалася пры заборы нашага краю жаданьням „освободіть угнетенных братьев от польскаго іга“, як то тлумачылі расейскія гісторыкі, а толькі імпералістычнымі мэтамі.

Гэтак дзеялася да часоў польскага паўстання у нашым краю 63 году, калі наша селянства ня толькі ня пашло за паўстаўшымі „панамі“, аля нават адняслася к паўстанню з няпрыхільнасцю.

Пасля гэтага Расейскі урад сцямянуўся, што наш цемны народ можа служыць для яго добрым матар'ялам у русыфікацыі і засілі як нашага краю, каторы ен усе яшчэ лічыў польскім, так і прытыкаючай да яго супраудзівай Польшы.

Ад гэтых часоў пачынаецца у нашым краю паліцэйска—русыфікатарская праца Расейскага ўраду. Была паслані у наш край цэлая армія усялякіх чыноунікаў, каторыя з помач'ю казацкіх нагаек мелі наш край „ісконі рускі“. як яны называлі, усеж чамусь перэрабляць на „рускі“. Беларускі народ, як гаворыцца, папаў із агня ды у полыма. Усе свае родная была задушана, забіта. Палякі называлі нашу мову „простаю“, расейцы-ж называлі яе „іскусвенной смесью

польскай і русскай рэчы“, забыўшы тоя, што наша мова пры Іване Грозным дала ім першая пісьменства і праблескі прасветы. Наша родная мова і народнасць былі для ужытку забароняны; усялякі наш друк душыўся. Аля што найгорш, началася русыфікацыя нашых дзецей: быў сазданы па вядомых сыманарыях асобы тып чыноуніцтва прасвятовага, каторы стаў самым верным вартауніком русыфікатарскай працы у нашым краю. Адзін із слупоў, на каторых трымаўся Расейскі царызм—„раздзеляй і властвуй“, на Беларусі звіў сабе самая моцная гняздо: ен дзяцей адной маткі Беларусі падзеліў на два варагі сабе станы і казаў праваслаўным называцца—расейцамі, а каталікам—палякамі, натраўліваючы і уцковаючы адных на другіх.

Якая была праца на Беларусі русыфікатарская верных халапоў і прыслужнікаў маскоўска-татарскіх тыраноў у кароне Расейскіх цароў усе добра помняць, бо сляды яе яшчэ надта свежы. Аля сухая црыгонная праца над нашым народам чыноунікоў і паліцэйскіх нічога ня ускурала—жывы народ беларускі астаўся тым, кім ен быў многа сотак вякоў таму назад.

Такім тэмпам жыццё нашага краю шло да пачатку ХХ сталецця, калі наляцеўшая агульная наваліца рэвалюцыйнага руху у Расеі зкрушыла і знясла многа старых згіблых запораў і хваляй прабуджэньня праняслася і па нашым краю

Народ наш, будучы доўгі час у паўне нацыянальнай нясвядомасці, ня адказваўся ад свайго уласнага імяні, свайго духоўнага быту, хоць канкрэтна ня праўляў усяго гэтага, жывучы ім унутрэнна у сваім шэрым буднічым жыцці, касца, абычаю, мове. Тоя, што беларускі народ добра разумеў сваю нацыянальную асобнасць і інстынктам атдзельваў сябе ад другіх народаў, хоць ен быў і нясвядомы свайго нацыянальнага імяні, нас перэконваў яго цвёрдая пастаянная трымаласць „свайго“. Каліб маглі запытаць беларуса пад канец забору Расейяй Польшы хто ен, то пачуліб цвёрды яго атказ, што ен „тутэйшы“; гэтакі адказ можна толькі пачуць ад яго і цяпер. „Тутэйшы“, гэта значыць што ен ня паляк, ня расеец, ня украінец, а сын сваіх р

весак, мястэчак, сын таго народу, каторы гаворыць „простаі“, „тутэйшай“ мовай, сын усяго таго, што дало грунт яго псыхічнаму разумаваньню, на каторым яно узрасло.

Жывучы унутрэнна сваім нацманальным жмшццем, забышы пад дауленьям гістарычных фактарау свае нацманальнае імя, беларускі народ у цэлым ня перэстау быць самім сабою, народам з сваім гістарычным прошлым, з сваім уласным імем.

IV.

Беларуская мова. Зразумелая, ясная. поўная пекнаты і хараства родная мова. А колька пагарды і плеукоу яна на сабе вынясла ня толькі ад чужынцау аля нават і ад тых здрайцау і дэгенэратау беларускага народу, каторых маткі саміх выгадавалі у гэту мові. І якіх толькі нападкау, якіх толькі плетак яна на сабе ня вынясла. Як ей толькі ня капалі і палянізатары і русыфікатары магілу, а яна усе жывая, усе па даўнейшаму злучвая дзесяцімільенны беларускі народ.

Аля разгледзьмо гэтыя напады і дадзімо атказ.

Найперш адмецім той важны штырх, што з усіх нападаючых на нашу мову асоб, ніводная ня адважылася сказаць што беларускага народу, як асобнага славянскага племені німа: альбо прызнаючы беларускі народ, альбо абходзячы гэта пытаньне моуча, яны адкідаюць ад беларускага народу яго мову. Такое палажэньня само на сабе ужэ спрэчная, бо кожны ведае, што кожная племя, як асобны індывід, заусюды мая сваю уласную псыхафізычную структуру, каторая складаецца са састаўных частак, у тым разі і з мовы. Мова ня ест штучным дадаткам чалавечай натуры, а тым фактарам, што бярэ свой пачаток із тых асноў чалавечага быту, якія ускармілі яго дух і цела, прасцей кажучы—з самой прыроды.

Нам закідваюць, што мова наша ня ест асобнай ад другіх, а нарэча аднаго ітагож народу расейскага, з дадаткам польскіх, слоў,—калі гэта кажэ расейцы. чы праудзівей сябер чы вораг са стану маскоўскай арыентацыі.—і „стала польска мова, пжэз часа гісто-

рыі зэпсута домешкем москеевскіх слув“,—калі тож цвярдзіць асоба залічваючая сябе да лагера палякаў.

Ест яшэ пагляд, што наша мова выфармавалася з моў украінскай, польскай і расейскай дзякуючы стыку гэтых трох народаў на нашуй тэрыторыі.

І на астатак ня прызнаюць нашай мовы дзеля таго, што у ей да скуль ня выдана паважных літэратурных твораў, іначай кажучы дзеля таго, што як-бы яна бедная духоўна.

Ось тыя довады, якія нам цвярдзяць праціўнікі беларускае мовы. Пад кірункам гэтых блудных поглядаў часта знаходзіліся шырыя патрыоты нашай старонкі, ня могшыя вясці барацьбы проці праця глаго вякавога паходу на беларускую мову, як напрыклад Сыракомля, пачаўшы пісаць па беларуску.

Праціўнасць, памыльнасць і спрэчнасць гэтых блудных поглядаў больш як вачэвідная. У перш кідаецца у вочы, што два праціўстаўныя народы па мове і культуры, як польскі і вялікароскі залічваюць нас кожны да свае нацыі і аснову нашай мовы выводзяць з сваей Праўды, шыра вучоны вялікарос, чы паляк гэтаго ня скажэ, аля гэта ня мяшае ворагам муціць воду сярод мала свядомае масы.

Паказаная спрэчнасць тлумачыць нам, што карань нашай мовы ня вялікарускі і ня польскі а самааснаўны, бо у глыбі гісторыі наша мова спатыкаецца ужэ тады у пісьменнасці, як польская, а найбольш вялікаруская пісьменнасць пачыналі толькі жыць. Што наша мова, як славянская, мае сходнасць з другімі мовамі нацыі славянскага выхаду, то з гэтаго яшэ ня трэба рабіць вываду, што яна узятая ад польскай чы вялікарускай, бо тады гэтак сама можна былоб цвярдзіць аб усіх славянскіх мовах, што кожная з іх уфармавалася з другой, а ня развівалася асобна, на падставе законаў быту нацыі.

Ня мая ніякаго перэканаўчага змислу і пагляд, што наша мова зфармавалася з польскай, вялікарускай і украінскай.

Штоб якая небудзь мова мела сфармавацца з другіх моў, чаго трэба сказаць ніколі у гісторыі ня было, яна ня павінна мець у сабе самой ніякай

асновы, т. е. мовы, каторай бы даны народ карыстау у пачатку, як нязалежнай ад тых моу, з каторых пад дауленьям гістарычных фактарау мелабысфармавацца штучная мова. З нашай мовай у яе гісторыі зусім ня так. Дауленьня гістарычных фактарау, як то палянiзацыя і русыфікацыя у палітычна-грамадзянскім жыцці прышло да нас тады, калі мы ужо мелі ня толькі развітую уласную мову, аля уласную культуру і цывілізацыю, стаяшых у той час выжэй ад суседніх народау...

Перэконзць у тым, што наша мова мая сваю нацыанальную і самабытную індывідуальнасць арганічна злучаную з бытам нашага народу, гэта значыць ламацца у адкрытыя дзверы, і толькі дзякуючы страшэннаму нашаму бяздолю, гэта рабіць прыходзіцца.

Яшчэ пытаньня: чаму наша мова ня багата літэратураю і духоуным зместам. Адказ на гэта просты: кожная мова расце духоуна пастолькі, паколькі ідзе у перад духоуны поступ данае нацыі. Кожная мова цесна, арганічна злучана з эвалюцыяй прыроднай творчасці народу і у гэтым яна заўсёды раздзеляя долю гэтага народу. Звертаючыся да беларускай мовы, мы бачым, што яна падзяляя у ваўсем долю беларускага народу. Беларуская мова захавалася у масах гаротнага народу у той эры развіцця, у каторуй гэты народ сотні год таму назад астанавіўся у сваім духоуным поступе, будучы здражаным сваёю інтэлігэнцыяй. Ад таго часу народ духоуна ня развіваўся, ня рос, ня магла развівацца, расці і мова. Народ беларускі, як цэльная нацыя, ня змяніўшы аснаўных законау свайго быту ня мог памерці, ня магла змяніцца у другую і памерці яго і мова. Яна раздзеляя долю беларускага народу да часу уваскрэшэння яго, калі і яна прыбраная у светлую апратку займе пачотная мейсца у сям'і славянскіх моу. У аснове сваей наша мова мая столькі чароунай прастаты і хараства, што ня пройдзе і колькі дзсяткау год, як яна ня толькі зраўнуецца з другімі цывілізаванымі мовамі, аля пакажа і тую містычную глыбь беларускага народу, якая да скуль ня зразумела у Міцкевічу і Дастаеўскім.

Заканчваючы мусім дабавіць, што мова-гэта той цэмэнт, каторы спайвае народ і дае яму моц быту, і што бяздоля беларуса у ва многум залежала ад асірацелай іх мовы.

V.

Кiньмо яшчэ беглы узгляд на адну нацыанальную асобнасць беларуса, гэта яго абычай, як праяу духоунай творчасці.

Абычай беларуса ва многум рожніцца ад абычаю народау сумежных нацый. Заховаючы у глыбі сябе поуны паэзыі містытызм, каторы ест няадлучнай патрэбай быту беларуса, патрэбай рэалізаваўня абстрактных праявау прыроды у звязі з уласным пачуцьцем і псыхікаю, у наружы—повян прастаты і наіунасці і бадай зразумелы толькі для таго, хто добра ведае душу беларуса. Толькі у абычаі беларуса так ярка-індывiдуальна выліваецца вечная шуканьня кону, як няспазнанай, няадгаданай сілы быту. Прадвечнасць таёмнага і прастата будзённыны, два рожныя шляхі, у абычаі беларуса сходзяцца у адзін, каторы яго вядзю то на магiлкі з глыбокім сумам спраўляць дзяды, то на вяселья у смеху снуць радасць быту.

Абычай беларуса-гэта культ яго нацыанальнай души вязанка яго чыстай народнай паэзыі, вечны пацяг, у шэрых будняг гаротнаго жыцця, у край ня адкрытаго... Гэта ня адно спадак па яго пращурах: гэта канкрэтны выплыу з быту беларуса; ен вытвараецца і расце з творчасцю і ростам души беларуса, аля у аснове сваей ен ня зменны-гэта усеж тоя містычная служэньня кону,

Абычай беларуса, як духоуная творчасць яго, у большай частца выліваецца у касца і песні, як патрэбе маралі і хараства. Каска і песня беларуса-гэта крытэрыум яго духоунаго быту, гэта яго псыхічна пачуцьцевы воблік. Гаворачы а касца і песні беларуса, мы ня памылімся калі скажэм, што гэта ест шлях гістарычных перажываньяу беларускай нацыі, што гэта ест няпісаная гісторыя беларускаго народу.

Ня маючы адгалоску свайго жыцця у творчасці, прыбранаго у літэратурныя формы, зверху ад свае інтэлігэнцыі, народ стварыу гэта сабе сам бяручы матэр-

ял з цаліны свайго быту: творучы, ен дау такую шырую і праудападобную да атбігкау свайго жыцця творчасць, што разглядаючы каску і песню беларуса захватвая падзіу, як народ неук, народ сірата забыты у паньстве свету і культуры, мог так праудзіва заглубіцца у кожную рысу свайго духоунаго зместу. І каліб мы маглі сабраць усю тую мараль, якая разсеяна па казкам беларуса, усе тоя пачуцье, каторым перэпоўняна яго песня,—то перад намі вырысаваўся аблік чалавека з аграмадным багацьцем здороваго змыслу і глыбіною найхарашэйшаго пачуцця, аля і столькіж бяздольны, і столькіж гаротны.

Абычай беларуса, выліваючыся у духоунай творчасці яго, лепш як што рысуець рэльефна самабытнасць і індывідуальнасць народу.

VI

У кароткіх і агуловых рысах мы праглядзелі найважнейшыя з кардынальных асобнасцей беларускай нацыі, каторыя даюць ей права іці у гісторыі уласным шляхам, ня будучы нічыім прыслугачом. Гаварыць аб тым, што беларуская нацыя—гэта жывая нацыя маючая свае гістарычна—уласнае імя, гэта сярод бела дня засвечваць каганец; а усеж у нашым страшным бяздольі і гэта рабіць прыходзіцца, бо, к вялікуй крыудзе здороваго змыслу, ест яшчэ такія людзі і, што найбольш баліць, ня сярод варагоу, а сярод сваіх сяброу і братоу, каторыя усе яшчэ бачаць нас адарваным кавалкам, зблудзішым тулачом.

Прагаварыць да чуцця і розуму гэтакіх людзей, а такжэ да тых братоу, што атрымаўшм свет навукі спяць у лені альбо блудзяць у паньстве хімерных ідэй—ось мэта маея працы.

Калі хоць аднаго з іх мне удасца прабудзіць да вялікаго гарачаго каханья к забытаму абяздолянаму краю, пазваць да працы шырай на нацыманальнай ральлі дзеля свету, дзеля лепшай будучыны гаротных братоу,—я буду щаслівы з зроблянаго

VII

Цяпер мы разгледзмо пытаньне аб тым, што мы разумеем пад нацыяй і пад той злучнасцю, каторая ест фундамантам існаваньня кожнай нацыі.

Нацыя—гэта сбор (сынтэз) праяу быту групы аднародных асоб, творучы з сябе так званую душу народа, каторая у цэлым ест самабытная жывела, маючая свае нязменныя законы быту аснованныя на цвердуй падставе натуры. Законы гэтыя—мова, абычай, а адчасці гістарычная прошлая і вера данаго народу; натура—краябраз, клімат і у некаторуй часці дауленьня суседніх народау. Першая выцякая з другога і творыць цэльнасць быту народу ня залежна ад яго волі. Гэта цэльнасць быту і ест вядомым нацыманальным інстынктам, каторы кіруя жыццём нацыі.

Інстынкт нацыманальны, гэта той магучы звязак нацыі, што застаўляя кожнаго чалавека з няясненнай сілай цягнуцца да „свайго“, да таго „свайго“, з каторым ен звязаны нявядомымі ніцямі нацыманальнаго інстынкту.

Няма на свеце ня воднаго, нармальнаго у праяве быту, чалавека, каторы б будзь то свядома, чы ня свядома ня меу бы у сабе нацыманальнаго інстынкту, у глыбі сябе скрытаго пацягу да усяго уласнаго, на канве катораго узорам снуецца яго духоуна-целесны быт, пад навалай катораго узрос яго чалавечы воблік.

У людзей мала свядомых нацыманальны інстынкт, чылі пацяг да свайго уласнаго, роднаго, выліваецца у ня залежном ад волі групаванні там, гдзе ест гэта „свае“, „родная“, прасцей кажучы, нейкая сіла унутранная (нацыманальны інстынкт) связвая яго з усім тым, гдзе ен радзіуся, узрос, гдзе жывуць яму падобныя па духу і целе, мову каторых ен добра разумее, каторае научыла яго маці; гдзе ен чуя, што усе яго добра адчувая ня толькі словамі аля нават самой спольнасцю быту, гдзе да кожнаго акружаючаго яго абраза ідуць з яго сэрца і душы нявядомыя ніці і спайваюць яго з імі мацней жалезных ланцугоу. Для людзей жэ свядомых, нацыманальны інстынкт выражаецца у азмысланым безпрадзельным каханьні гэтаго „свайго“; у патрэбях, выцякаючай з чуцця і разумаваньня, працы для щасця і славы гэтаго „свайго“, т. е. у праудзівым вызшум патрыатызме. Як у свядомага, так і нясвядомага чалавека усе гэта выцякая ня залежна ад волі іх і разумаваньня, з самаго факту быту.

З Вылажанаго можна зрабіць той вывад, што нацыанальнасць — гэта натура быту народау, зусім незалежная ад іх волі і разумаванья.

Нацыя, маючая пад сабою нязменны грунт, а каторум гаварылася выжэй, пакуль гэты грунт ня змяніўся, ня можа перэрабіцца у другую хоць то сама, чы хоць то каб хто над гэтым працаваў чужы, — змяніць свой воблік, чы вымерці

Грунт гэты цесна звязаны з жыццём і ростам нацыанальнага „я“ народу: змяніся ен у тым чы іншым кірунку, у гэтым кірунку зменіцца і гэта „я“. Часамі калі зменнасці грунту нацыі загражаеца ня з естэства прыроды, а з выпадковых уплываў, як то загарненья у няволю адной нацыі другой, то гэта параджая барацьбу за захаванья першаасноу яго.

Такім парадкам, як атдзельная асоба, так і цэлы народ будзь то свядома чы ня свядома жыўць тым нацыанальным жыццём, якая чарпаеца з атачаючай іх прыроды з адной стараны і з тых асноу фізычнай сваёй арганізацыі, каторыя паложаны у пачала іх племяні — з другой. Ды іначай і быць ня можэ: як кожная часціна прыроды мае свае уласныя законы быту, так сама мае гэтыя законы і чалавек. Найглаўнейшым з гэтых законаў і ест закон нацыанальнага жыцця. Нацыанальная жыцьце, гэта жыцьце маючая для роста духа чалавечаго праудзіваю дарогу естэства, каторая адна толькі можа давясці яго да шыту найвышшаго развіцця, даць яму для гэтаго развіцця здаровую патрэбную страву. Па за гэтай дарогай развіцця чалавечы дух, як і усе ня у нармальнасці, вырасце калекам. Падводзячы вывад вылажанаму, паставім пытанья: якая карысць жыць чалавеку нацыанальным жыццём свядома, з перэкананья і жыць будучы нясвядомым свайго нацыанальнага „я“. У першым — гэта пладаторчасць прыносячая багаты урадкай свету і культуры на роднай ніве, баронячая першаасновы свайго індывідуальнага „я“ ад шкодных уплываў, у друком-замкнутая скрынка, ключ ад каторай страчаны, поуная багацьця, ад каторай німа нікому карысці; жыцьце нахільная да шкодных уплываў, — да умаленьня і поунаго знічтажэнья сваіх духоўных багацьцяў.

Патрэбнасць нацыанальна — свядомага жыцця ня толькі ест патрэбнасцю выцякаючаю з факту самога быту чалавечаго, т. е. патрэбнасцю выцякаючаю з законаў прыроды, аля каб гэты быт быў дастойны свайго чалавечаго імяні, мусіць быць і патрэбнасцю выцякаючаю з здароваго легічнаго разумаванья, — бо толькі народ свядомы сваёй душы, свайго нацыанальнага „я“, свайго народнаго імяні становіцца раўнапраўным сябруком у сям'і народау свету. Народ жэ ня свядомы сябе, ня дбаючы аб павышэньні свайго

духоўнаго „я“, такі народ у большых разых ідзе на поваду у другіх народау як нявольнік і часта становіцца крывавай арэнай змаганьяу другіх народау за яго нацыанальную вопратку-яго землю, за яго працу. Гэткі народ, будучы слугою другіх, ня толькі нічога ня дае у усветную скарбніцу культуры, аля нават дбаючы сваім потам і крывей для славы сваіх уладароў з адной стараны, у той жэ час працуя над сваім знічтажэньням нацыанальным, чы скарэй духоўным — з другой. Свядомасць свайго краю, усяго свайго роднаго, свядомасць поступу свайго нацыанальнага „я“, гэта найважнейшая патрэба усяго народу, гэта той штодзённы яго духоўны хлеб, без катораго ен, як народ, дастойна жыць ня можэ. Такая свядомасць вядзе к свету і дабрабыту народу ня у крмуду для другіх народау. Усе вялікія людзі, усіх народау і усіх часоў, у сваім жыцці кіраваліся адной нязменнай засадай нацыанальнай свядомасці — гэта праца над ростам паступовым нацыанальнай душы свайго народу, абвешная каханьям да усяго роднаго.

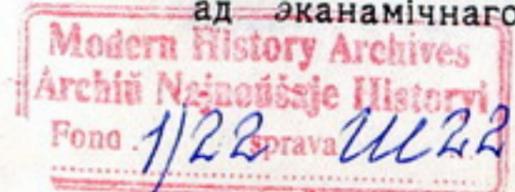
VIII.

Далей разгледзмо як цесна звязана патрэбнасць нацыанальнага жыцця з патрэбнасцю палітычнаго самаадзначэнья.

Як мы бачылі, для нармальна-паступоваго развіцця свайго духа, чалавек канечне мусіць жыць нацыанальным жыццём. Штоб уясніць як няадлучна ідзе нацыанальная жыцьце з жыццём палітычным, звярнемо увагу на кардынальнейшыя стараны гэтаго жыцця.

У перш асвета: праудзівая асвета, вядучая чалавека да вызшых ідэалаў, каб яна была карыснай для яго, мусіць быць праводжана у роднай мові, быць зусім ад нікога нязалежнай і вольнай і мець варункі эканамічнаго істнаваньня. Як першая, так другое і трэйце усецэла залежыць ад таго парадку самаўладарства, які устаноўлены у данаго народу. Калі народ свядомы сябе і ад нікога нязалежны, то і яго асвета ня будзе слугою пануючых над народам, памагаючаю як спосаб, закабаленьню народа, а будзе ясным шляхам да прауды і хараства.

Далей: паступовы рост народу у сторону культуры і цывілізацыі у дзевяці дзесятых сябе залежыць ад эканамічнаго багацьця і сацыальных парапак

данаго народу. І камуж ня вядома, што як эканамічныя багацьця, так і карыстныя для народу сацыяльныя парадкі даны народ, як нацыя, зможа здабываць і устаўляць толькі тады, калі ен уладарстваваў сам сабою, будучы свядомым сябе, ня залежна ад другіх народаў. Пад якою культурнаю апекаю народ-бы ня быў, аля калі гэта апека будзе чужою, то яна ніколі ня дасць яму карысці і у канцы канцоў прывядзе яго да поўнаго упадку.

Прыведзеных двух прымераў досць, каб ясна бачыць, што нацыянальная жыццёвая цесна злучана з жыццём палітычным у яго самастойнай і незалежнай форме.

Кінуты дэмакратыяй у час гэтай крывавай вайны лозунг самаадзначэння кожнаго народу, больш як калі патрэбны цяпер для правядзення яго у жыццё. Гісторыя добра навучыла народы, што большая частка воін вядзеца і вялася за насільнае прылучэння пад свае уладарства адным народам другога — з адной стараны і што народ, насільна прылучыўшы пад свае уладарства слабшы народ гэтым самым каная сабе магіль, бо уселякі народ можа развівацца у кірунку к добрабыту толькі тады, калі ен зложаны з аднародных гарманійных элементаў, а уселякая супрацьстаяць рана ці поздна давядзе яго да поўнаго развалу, чаго гісторыя ня раз вучыла і што мы цяпер бачымо з Расеяй. Ды і насільнае прылучэння адным народам другога ня апраўдвае сваёй важнейшай мэты — эканамічнага збагачэння, бо да сюль мы бачылі, што народ, насільна прылучыўшы пад свае уладарства другі народ, вялікую частку сваіх сіл траціць на тоя, каб утрымаць сілай загорнуты пад сваю уласць народы у пакоры, каторыя ніколі ня перэстаюць рвацца к волі, к самаадзначэнню.

Самаадзначэння кожнаго народу ня толькі карысна для яго аднаго, бо вядзе яго па праўдзівай дарозе цывілізацыі, культуры і добрабыту усяго чалавечтва, аля такжэ карысна і для усіх народаў, бо сваім жыццём — ня чынячы ніякіх прашкод на дарозе росту чалавечаго духа, здабыцця эканамічных багаццяў і палепшэння сацыяльных варункаў жыцця — прыбліжае у сваёй частцы усе чалавечтва да вялікіх ідэалаў волі, брацтва, каханья.

IX.

Для нас, беларусаў, патрэбнасць нацыянальнаго жыцця і самаадзначэння народу — гэта патрэбнасць усяго нашаго быту.

Ня адзін народ ня стаіць на таком страшном бяздарожі і нацыянальна-духоунаго жыцця і палітычнаго бязправа як мы беларусы. Сотні год наш увесь бязвольны народ бяз свету, бяз свайго чалавечаго імяні бродзіць у цемры нацыянальнай нясвядомасці, а дзеля гэтаго служыць толькі афірай здэку і пагарды.

Ня будучы свядомым свайго нацыянальнаго імяні, ня карыстаючы з сваіх творчых дароў натуры у святле уласнай сваёй душы, ен ня можа выйці на дарогу праўдзіваго поступу да культуры, ня можа іці у поруч з другімі нацыямі да агулова чалавечых ідэалаў, а стаіць адзінока, сіратліва, адгарожаны кітайскаю сцяною ад цывілізацыі, ня магучы даць тых вялікіх скарбоў духа, якія носіць у сабе.

Праз чужую мову, культуру, праз чужую народнасць ня адзін народ ня можа прыці да агулова чалавечых ідэалаў раўнапраўным сябрам; калі ен страціць сваю мову, народнасць, сваю нацыянальную душу і пойдзе па дарозе культуры, то памінаючы тоя, што у даным разе ен будзе толькі простым слугою таго, пад чым імянем ен будзе іці, — ен прыдзе ня к культуры а к сваёй нацыянальнай смерці, якая выльецца у цяжкі вяковы летаргічны сон.

Асвета і культура у нашай мове, у духу нашай нацыі і нашай народнасці для нас цяпер патрэбны як ніколі. Яны дадуць нам можнасць падняцца з той вяковай пропасці, у каторай знаходзіцца наш народ да сюль; яны з беларуса-пакорнаго слугі усіх, зрабяц раўнапраўнаго грамадзяніна, бяз памылак магучаго каваць свае шасця, сваю долю; яны уваскрэсяць яго да творчай гасударственай працы пад уласным нацыянальным сцягам; яны заставяць другія народы паважаць імя беларуса, а ня глядзець на яго як на нешта мёртвае, часамі з усмешкай...

Дзесяцімільенны беларускі народ працаўнічы, што снуець сваю долю па убогіх весках і мястечках, доўгія годы чакае свету праўдзіваго у цемры сваёй нясвядомасці, стогне і мучыцца пад навалам яе атаючы свой розум, чуцьце у карысць чужынцам, і, цяпер, у час нябывалай ломкі і крызысу паньствау і народаў, ен пачці стаіць забыты на рэстаі бяздарож'я, гадаючы якія новыя ланцугі прынясе яму заўтрашні

дзень. Цяпер як ніколі павінны прыці да яго лепшыя сыны, каторых ен ускарміу, узрасціу і дау можнасць у свеце разпазнаваць хараство і цемру, прауду і крыуду. — павінны прыці правадырамі і павясці свой народ да нацыанальнага самаадзначэння.

Найцяжэйшы час перажывая цяперь беларускі народ. Кривавымі слязмі ен піша цяпер сваю гісторыю, стаючы над зруйнаванай сваей бацькаўшынай....

Толькі цяпер, у час смерці і васкрашэння, каб наш народ ізноу ня астаўся на доўгія гады нявольнікам і афіярой здзеку. мы павінны разбудзіць яго со сну нясвядомасці да разумнага нацыанальнага быту, будовы сваей бацькаўшыны на падставе нашай народнасці і жадань народа. Пакуль наш народ ня будзе разбуджаным са сну нацыанальнай нясвядомасці, пакуль ен ня станя зусім свядомым свайго „я“, свайго уласнага імяні, пашаны сваей чалавечай гордасці, пакуль яго розум і дух ня стануць на моцнуй нацыанальнай падставе, ня дасягнуць мэты развіцця, і, пакуль будзе усе яшчэ пагарджаным слугою другіх, мы, святлейшыя яго дзеці, павінны працаваць і працаваць ня пакладаючы рук, бо калі будуць ізноу надзеты на народ кандалы нясвядомасці і нацыанальнай смерці, то віною гэтаму будзем мы і праклены гісторыі падуць на нас.

Да працы нас павінна заахвочваць і гнаць разумаўня наша, што шасця нашага народу—гэта шасця усіх нас. а праудзівая шасця ест толькі там, гдзе ест свет, культура, воля. Усеж гэта можна толькі здабыць на ніве грамадзянства свядомага сябе, свайго нацыанальнага імяні.

Пры усем гэтым мы павінны памятаць, што разбудзіць народ да нацыанальнай свядомасці, гэта ня значыць стварыць нейкую ідэю уваскрашэння уміраючай нацыі і даць яе народу як нешта новая, гэта—асвяціць толькі святлом нашага знаньня дарогу блудзячаму у цемры гістарычнага бяздарож'я народу беларускага, падзеліцца з ім, у імя справядлівасці, сваім знаньнем; натуралізаваць скрытня у глібі народа жаданьня у канкрэтныя формы, да каторых ен рана ці позна мусіць прыці сам.

Збудзіць беларускі народ, гэта значыць праявіць яго нацыанальную душу. яго нацыанальная „я“ да творчага свядомага самабыту на карысць вялікім ідэалам чалавецтва, даць ім можнасць карыстаць з скрытых багацьцяў беларускай натуры.

Збудзіць беларуса да культурна-нацыанальнага жыцця, гэта значыць пачаць для яго новую эру гісторыі, эру ня сну, здзеку, пагарды. адарванасці ад усяго светлага, а-вялікага грамадзянскага быту, мэтай каторага павінны быць шырая злучнасць усіх народаў, абвенчанная праудзіва чалавечым каханьням.

Мы павінны помніць, што жывы народ, маючы пад сабою нязменнымі асновы свайго нацыанальнага быту, ня памрэ, а рана ці позна адродзіцца і сам аднайдзе свае імя.

Ня памрэ і беларускі народ.

Сотні год ен знаходзіўся у паусне нясвядомасці, а усеж ен жыная нацыя, маючая свой уласны быт.

Рана ці позна наш народ прабудзіцца з нацыанальнага сну, аля які страшны суд зробіць над намі гісторыя, якім ашэрым імяням яна нас заклеіміць, калі мы ня прыложым цяпер працы да прабуджэння нашага народу, да вываду яго з цемры нясвядомасці к свету,— з агорпатай яго нядолі. Аб усім гэтым нам сведчаць гісторыі нацыанальнага прабуджэння другіх народаў.

Просты змысл нашага розуму, простая рахуба здаровых разумаўняў кажуць нам, каб мы, усе тыя хто свядом свайго „я“, хто живе ня толькі для сябе, аля і для краю, для каго „народ“ „бацькаўшына“ ня пустыя словы, а зык ідучы з уласнага быту,—каб усе гэтыя ня былі бязвалоднымі сведкамі у гэты крываваы час разру і і нядолі, сведкамі гора свайго народу; ня глядзелі моуча як сочыцца кроу з ран бацькаўшыны, а былі шырымі работнікамі на роднуй ніве, праудзівымі дзецьмі свайго бацька народу, гатовымі прынясці яму у афіяру і розум, і душу, і нават, у патрэбе, жыцце.

Працаваць над прабуджэннем свайго народу працаваць над адбудовай вольнай бацькаўшыны Беларусі, працаваць у карысць каб яна ня была пагардай другіх, а мы ня нявольнікамі сваей цемры, а роунымі сябрамі другім народам, вялікімі сваімі светам і культурай-якая гэта вялікая доля для нас!..

Як мы павіны быць горды тым, што гісторыя на нас ускладае гэта вялікую і святую